

הרב איתן שנדורפי

לעיני

אאמוייר ר' ישעיה מרדכי ז"ל
שחינכני לאהבת התורה**צדקיהו מלך יהודה – רשע או צדיק ?**

(חלק א)

הקדמה

צדקיהו היה המלך האחרון למלכי יהודה ומלך אחת עשרה שנה, עד סמוך לחורבן בית המקדש הראשון¹. בספר מלכים וכן בספר דברי הימים² מופיע רק תיאור קצר של ימי מלכותו, אבל בספר ירמיהו כתוב עליו בהרחבה³, וכן ישנם דברים חשובים נוספים שכתובים עליו בספר יחזקאל⁴.

אחד הדברים הבולטים ביותר הכתובים עליו כבר בספר מלכים הוא העונש הנורא שנענש: הריגת בניו לעיניו ועיוורון עיניו (מל"ב כ"ה, ז), עונש שאינו מוסבר בנביא מדוע דווקא הוא ניתן לו.

כמו כן יש קושי בין מה שעולה מפשט הפסוקים ומקצת מאמרי חז"ל, שלפיהם היה צדקיהו רשע, לבין מה שעולה ממאמרי חז"ל רבים אחרים, שלפיהם הוא היה צדיק גמור!

מאמר זה יסכם מצד אחד את רשעותו, כפי שבאה לידי ביטוי בפסוקים ובמדרשי חז"ל, ומצד שני את צדקותו, כפי שעולה מרוב המדרשים, וידון ביחס שביניהם, וכן יסביר את הסיבות לכך שחז"ל אמרו עליו שהיה צדיק, למרות שמפשט הפסוקים נראה שהוא רשע. כמו כן יעסוק המאמר בהסבר עונשו הנורא⁵.

1. מל"ב כ"ו, יא-יג.

2. פרקים כ"א-כ"ד; כ"ז-כ"ט; ל"ב; ל"ד; ל"ז-ל"ט; נ"א-נ"ב.

3. בעיקר בפרקים י"ב וי"ז, אך גם בפרקים י"ט; כ"א; כ"ג.

4. כבר נכתב מאמר מקיף על צדקיהו על ידי הרב יצחק לוי זצ"ל: "האחרון למלכי יהודה" [נדפס לראשונה ב"המעין", תמוז תשל"ו, ואחר כך בספרו "פרשיות בספרי הנביאים" על שמואל א' בחלקו השני: "קובץ מאמרים" (עמודים שעד-שצח)], אך "אף על פי כן אי אפשר לבית המדרש בלא חידושי" (חגיגה ג, ע"א). המאמר ההוא מתמקד בצדקיהו כנער שחווה את מעשי אביו יאשיהו ואת מותו, ואת מעשי אחיו שמלכו לפניו, ועל רקע זה את מעשיו כמלך, וכמובן גם את אישיותו - רשע או צדיק, אך בחלק זה עוסק אותו מאמר בקיצור יחסי, ואילו מאמר זה עוסק בהרחבה בנושא זה וכן בסיבה לעונשים שקיבל צדקיהו, כפי שפורט כאן בהקדמה.

א. רשעותו של צדקיהו

1. חטאי צדקיהו

א. החטאים הכתובים בסוף ספר מלכים ובסוף ספר ירמיהו
בסוף ספר מלכים (בי כ"ד, יט) ובסוף ספר ירמיהו (נ"ב, ב) נאמר על צדקיהו:
"ועש הרע בעיני ה', ככל אשר עשה יהויקים". במקורות אלו כתוב רק שצדקיהו
עשה הרע בעיני ד' כיהויקים, ונראה בפשטות שהכוונה היא שהוא עבד עבודה
זרה⁶, שהיא החמורה שבעבירות. במקורות אלו לא מפורטים חטאים אחרים.

ב. החטאים הכתובים בסוף ספר דברי הימים ומקביליהם בירמיהו
וביחזקאל

בספר דברי הימים (בי ל"ו, יב-יג) מפורטים שני חטאים שחטא: "ועש הרע
בעיני ה' אלקי, לא נכנע מלפני ירמיהו הנביא מפי ה'. וגם במלך נבוכדנאצר מרד
אשר השביעו באלקים, ויקש את ערפו ויאמץ את לבבו משוב אל ה' אלקי
ישראל".

אמנם גם בסוף ספר מלכים (בי כ"ד, כ) ובסוף ספר ירמיהו (נ"ב, ג) כתוב
שצדקיהו מרד במלך בבל, אך שם לא כתוב שהיה זה חטא, לעומת זאת בספר
דברי הימים מבואר שלא היה זה סתם מרד, אלא היה זה בניגוד לשבועה בה'
שנשבע צדקיהו למלך בבל!

שני החטאים הכתובים בספר דברי הימים כתובים גם בספר ירמיהו ובספר
יחזקאל: בספר ירמיהו (ל"ז, א) נזכר החטא הראשון שכתוב בספר דברי הימים:
"וימלך מלך צדקיהו בן יאשיהו, תחת כניחו בן יהויקים... ולא שמע הוא ועבדיו ועם
הארץ אל דברי ד' אשר דבר ביד ירמיהו הנביא".

בספר יחזקאל ישנה התייחסות נרחבת להפרת השבועה על ידי צדקיהו, וכך
נאמר שם (י"ז, יב-כ): "הנה בא מלך בבל ירושלם, ויקח את מלכה ואת שריה,
ויבא אותם אליו בבבל. ויקח מזרע המלוכה, ויכרת אתו ברית, ויבא אתו באלה,
ואת אילי הארץ לקח. להיות ממלכה שפלה לבלתי התנשא, לשמר את בריתו
לעמדה" וגו'.

בפסוקים אלו כתוב שהפרת הברית וביזוי האלה לא היו רק עם מלך בבל,
אלא הם נחשבים גם כהפרת הברית וביזוי האלה עם ה', בגלל שהברית והאלה
נכרתו בשם ה', והדבר גרם לחילול שם ה', שמלך יהודה נשבע בשם ד' והפר את
שבועתו⁷. כמו כן גם כתוב כאן שבגלל חטא זה של הפרת השבועה והברית,
צדקיהו יתפס וישפט על ידי מלך בבל.

6. כמו שכתוב פעמים רבות בספר שופטים, לדוגמה עיין שם ב', יא ובי"דעת מקרא", ועיין גם
במהרש"א שבת נו, ע"ב בד"ה "יהכתיב ויעש שלמה הרע בעיני ה'" ובד"ה "ינוח לו לאותו
צדיק".

7. עיין ברמב"ן, ברשב"א, בריטב"א ובר"ן בגיטין לה, ע"ב, ובריטב"א וביעב"ץ בנדרים סה,

ג. חטאים נוספים הנזכרים בספר ירמיהו

בספר ירמיהו מפורטים שני חטאים נוספים:

1. בפרק ל"ב (פסוקים ב-ה) כתוב שצדקיהו כלא את ירמיהו בחצר המטרה: "ירמיהו הנביא היה כלוא בחצר המטרה אשר בית מלך יהודה. אשר כלאו צדקיהו מלך יהודה לאמרי וגו'".⁸
2. בפרק ל"ח (פסוק ה) כתוב שצדקיהו מסר את ירמיהו לידי שריו שרצו להורגו: "ויאמר המלך צדקיהו: הנה הוא בידכם, כי אין המלך יוכל אתכם דבר", ובעקבות זאת השליכו את ירמיהו אל הבור שהיה מלא טיט בחצר המטרה, וירמיהו כמעט טבע בטיט.

2. מקורות שבהם נאמר במפורש שצדקיהו היה רשע

במספר מקורות בחז"ל ובמפרשים נאמר הביטוי "רשע" ביחס לצדקיהו:

1. בספר ירמיהו (ט"ו, ט) נאמר: "אמללה ילדת השבעה, נפחה נפשה, בא שמשא, בעוד יומם בושה וחפרה, ושאריתם לחרב אתן לפני איביהם נאם ה'". נאמר על כך בילקוט שמעוני (ירמיהו טו סוף רמז רצג) בשם התנחומא (בובר ויצא יד): "אומללה יולדת השבעה" - אלו שבעה מלכי יהודה הרשעים: יהורם, יואש, אחז, מנשה, אמון יהויקים וצדקיהו".
- גם רש"י שם הביא מדרש זה וכתב: "...וצמדרש רזי תנחומא (בובר וילא יד) דרשו כלפי ירושלים, ומונה שבעה רשעים: יהורם, יואש, אחז, מנשה, אמון, יהויקים, לדיכור".⁹ וכן אמרו במדרש אגדת בראשית¹⁰ על הפסוק בירמיהו.

ע"א, ובשו"ת הריב"ש סימן קפו וסימן שע, ובי"פ תואר" לויקרא רבה ו', ה ובי"פ ענף" [השלם] לאיכה רבה ב', יד [שבדפיו הוא מסומן ב, יח], ובי"מאיר עין" לפסיקתא רבתי (דף קלא אות סט) ובי"מקור חסדי" לספר חסידים תכג ובי"דעת מקרא" לדבה"יב ל"ו, יג ובסיכום הפרשה שם עמוד תתקלד.

8. ועיין ברש"י שם ש"פקדי" אין הכונה לפקידה לטובה שיזכה לשוב לארץ ישראל, אלא ל"פקודת כל האדם - היא המיתה".

9. א. עיין שם ברש"י שכתב לפני כן: "אמללה יולדת השבעה - שומרון וכנסייה של עשרת שבטים שעמדו מהם ז' משפחות כבר אומללה וגלתה.

ושאריתם - אלו יהודה וקצת בנימין שנשת"ירו בישראל, לחרב אתן. אלו הן שבע משפחות: ירבעם בן נבט וביתו, בעשא וביתו, עמרי וביתו, יהוא וביתו, מנחם וביתו, פקח וביתו, הושע וביתו.

נפחה נפשה - לשון דאבה נפשה. מתרגמינן יודאבון נפשי (דברים כ"ח, סה): זומפחן נפשי. בעוד יומם - בלא זמנם מהרו ליפול. כך נדרש במסכת גיטין (פח ע"א). ורק אחר כך הביא את דברי התנחומא.

ב. עוד העיר רש"י בסוף דבריו על התנחומא: "אך יש למנות עוד: רחבעם, אביה, אמציה, אחזיה". ועיין במדרש תדשא המובא בסמוך, שם אכן מנו בין מלכי יהודה הרשעים שלושה מבין ארבעת המלכים הנוספים שהזכיר רש"י.

10. במהדורה עם פירושי "עץ יוסף", "ענף יוסף" ו"יד יוסף" (ווארשא תרל"ו) הוא בפרק מ"ח, ואילו במהדורת שלמה באבער (קראקא תרס"ג) הוא בפרק מ"ט.

2. במדרש תדשא (פרק כ') נמנו עשרה מלכים מיהודה שהיו רשעים, וצדקיהו נמנה ביניהם: "ואלו הם המלכים הרשעים שביהודה: רחבעם, יהורם, אחזיהו, יואש, אמציה, אחז, מנשה, אמון, יהויקים, צדקיהו".

3. עוד אמרו במדרש רבה (אסתר רבה) פתיחתא (ו):

"די יצחק פתח: יברכות צדיקים ישמח העם ובמשול רשעים יאנח עמי (משלי כט, ב): בשעה שהצדיקים נוטלין גדולה - חדוה ושמוחה בעולם, וה, וה [=לשון שמחה]¹¹ בעולם. והמלך דודי (מל"א א', א) - וה שמלך דוד, והמלך שלמה (מל"א ב', מה) - וה שמלך שלמה, והמלך אסאי (מל"א ט"ו, כב) - וה שמלך אסא. אלו במלכי ישראל. במלכי אומות העולם מניין שנאמר: והמלך כורשי (עזרא א', ז) - וה שמלך כורש. ובשעה שהרשעים נוטלין גדולה ווי, ואנחה, וחרון אף בעולם: וימלוך אחאב בן עמרי (מל"א טז, כט) - ווי שמלך אחאב בן עמרי. וימלוך הושע בן אלהי (עיינ מל"ב טו, ל) - ווי שמלך הושע בן אלהי. וימלוך מלך צדקיהו בן יאשיהו (ירמיהו לו, א) - ווי שמלך צדקיהו בן יאשיהו. במלכי אומות העולם שנאמר: ויהי בימי אחשורוש (אסתר א, א) - ווי שמלך אחשורוש"¹².

4. בספר יחזקאל (כ"א, ל) נאמר: "ואתה חלל רשע נשיא ישראל, אשר בא ימו בעת עון קץ", ופירשו רש"י ורד"ק שם: "נשיא ישראל - הוא צדקיהו". על סמך פסוק זה אמרה הגמרא במסכת ברכות (יח, ע"ב): "ויהמתים אינם יודעים מאומה (קהלת ט', ה) - אלו רשעים, שבחיהם קרויים מתים, שנאמר: ואתה חלל רשע נשיא ישראלי (יחזקאל כ"א, ל). ופירש רש"י שם: "חלל רשעי - על צדקיהו הוא אומר, ועדיין בימי יחזקאל היה חי, וקורהו: 'חללי'".

11. עיין ב"אגדת בראשית" (מהדורת שלמה באבער, קראקא תרס"ג) סוף פרק לה ובי"הערות ותקונים" שם אות ט.

12. המדרש קשה מאוד, כמו שהעיר הי"פה ענף" [השלם] על המדרש באסתר שם [וכן העיר בקיצור ב"ענף יוסף" לאגדת בראשית סוף פרק ל"ה] שאצל מלכים רשעים רבים נאמר "והמלך", ומהם אחאב (מל"א כ"ב, לח), יהויקים (ירמיהו ל"ו, כב) ואחשורוש (אסתר ג', טו; ה', א; ז', ז-ח)!

עוד העיר הי"פה ענף" [השלם] שהמלה "וימלך" כתובה גם על מלכי יהודה הצדיקים: דוד (שמי"ב ח', טו; דה"א י"ח, יד), שלמה (דה"א כ"ט, כח; דה"א א', יג; ט', יב), אסא (מל"א ט"ו, ח; דה"א י"ג, כא), יהושפט (מל"א ט"ו, כד; דה"א י"ז, א) ויתם (מל"ב ט"ו, ז; דה"א כ"ו, כג), חזקיהו (מל"ב ט"ז, כ; דה"א כ"ח, כז) ויאשיהו (מל"ב כ"א, כז) ועיין שם בתירוץ.

כמו כן משמע מהגמרא במסכת מועד קטן (כח, ע"ב) שצדקיהו היה רשע:

"כשמתו בניו של ר' ישמעאל נכנסו ארבעה זקנים לנחמו... נענה ר' אלעזר בן עזריה ואמר: 'בשלוש תמות ובמשרפות אבותיך המלכים הראשונים [אשר היו לפניך כן] ישרפו לך' (ירמיהו ל"ד, ה). והלא דברים ק"ו: ומה צדקיהו מלך יהודה, שלא עשה אלא מצוה אחת - שהעלה ירמיה מן הטיט (שם ל"ח, ו-יג) כך, בניו של רבי ישמעאל על אחת כמה וכמה".

כמו כן נראה להוכיח שצדקיהו היה רשע, מנבואות הפורענות הרבות שאמר לו ירמיהו¹³, וכן מהעונשים הנוראים שהוא קיבל - שחיטת בניו לעיניו, ועיוורון עיניו.

ב. מדוע נענש צדקיהו בצורה חמורה?

בסוף ספר מלכים (בי כ"ד, כ - כ"ה, ז) נאמר: "וימרד צדקיהו במלך בבל... ויתפשו את המלך ויעלו אתו אל מלך בבל, וידברו אתו משפט. ואת בני צדקיהו שחטו לעיניו, ואת עיני צדקיהו עור, ויאסרוהו בנחשתים ויבאוהו בבל"¹⁴.

כעין זה נאמר גם בסוף ספר ירמיהו (נ"ב, א-יב) ושם יש תוספת לגבי העונש: "ויאסרוהו בנחשתים ויבאוהו מלך בבל בבבלה. ויתנהו בית הפקדת עד יום מותו". דהיינו שלא רק שצדקיהו גלה לבבל, אלא שהוא היה שם עד יום מותו, וממילא מת בגולה ונקבר שם¹⁵.

נשאלת השאלה: מדוע נענש צדקיהו בעונשים כה חמורים? הבאתו לבבל ומיתתו שם מובנים, גם מצד מלך בבל וגם מצד ההנהגה האלוקית, שכיון שמרד במלך בבל והפר את בריתו נענש בעונשים אלה, אך מדוע נענש גם בשחיטת בניו לעיניו ובעיוורון עיניו? ואפילו אם היה רשע לא מובן מדוע נענש בצורה כל כך חמורה, הן מצד ההנהגה האלוקית, והן מצד מלך בבל, שכן גם יהויקים היה רשע (מל"ב כ"ג, לו-לז), ומרד במלך בבל (שם כ"ד, א), ואף על פי כן הוא לא נענש בצורה כזו!

13. עיין בירמיהו כ"א, ז; כ"ב, יא-יב ורש"י שם; כ"ד, ח-י; כ"ט, טו-יט עיין שם ברש"י בפסוק טז שהכוונה לצדקיהו, וכן מוכח מתחילת הפרק שם; ל"ב, ד-ה; ל"ד, כא; ל"ז, יז; ל"ח, יז-כג.

14. עיין גם בירמיהו ל"ט, ו-ז.

15. עיין גם בירמיהו כ"ב, יא-יב: "כי כה אמר ה' אל שלם בן יאשיהו מלך יהודה המלך תחת יאשיהו אביו אשר יצא מן המקום הזה: לא ישוב שם עוד. כי במקום אשר הגלו אתו שם ימות, ואת הארץ הזאת לא יראה עוד". וברש"י שם: "שלום הוא צדקיהו". ועיין כעין זה בנבואת עמוס לאמציה כהן בית אל: "על אדמה טמאה תמות", בהמשך לנבואות פורעניות אחרות כמו: "בניך ובנותיך בחרב יפלו" (עמוס ז, יז ועיין שם בי"דעת מקרא"א).

כאמור, בספר יחזקאל (י"ז, יא-כד) נאמר שצדקיהו יענש בגלל הפרת הברית, אך לא כתוב שם בפירוש שהוא יענש גם בשחיתות בניו לעיניו ובעיוורון עיניו, אלא: "חי אני נאם ה' אלקים אם לא במקום המלך הממליך אתו, אשר בזה את אלתו, ואשר הפר את בריתו, אתו בתוך בבל ימות (טז). ובזה אלה להפר ברית, והנה נתן ידו, וכל אלה עשה לא ימלט. לכן כה אמר ה' אלקים: חי אני אם לא אלתי אשר בזה ובריתי אשר הפיר ונתתיו בראשו. ופרשתי עליו רשת, ונתפש במצודתי, והביאותיהו בבלה, ונשפטתי אתו שם מעלו אשר מעל בי" (יה-כ). אמנם רש"י שם כתב: "ונתתיו בראשו - כו"ל סימוי עיניו" (ועיין גם ברד"ק שם). אך עדיין אינו מובן מדוע נענש דווקא בעונש זה.

גם על הפסוק בספר יחזקאל (כ"א, ל): "ואתה חלל רשע נשיא ישראל, אשר בא יומו בעת עון קץ", כתב הרד"ק: "אשר בא יומו - הגיע זמנו להסיר ממנו המלוכה. בעת עון קץ - בעת שעונו גרם לו הקץ שהוא קצו וסופו במלוכה. ומה שאמר 'עון קץ', שסמך 'עון' אל 'קץ', רוצה לומר העון שבעבורו בא קצו, והוא עון שבועת שקר שהשביעו נבוכדנאצר באלקים והוא מרד בו, ובזה אלה להפר ברית, לפיכך עלה עליו נבוכדנאצר, ועור עיניו, והגלהו, והחריב הארץ". אך עדיין אינו מובן מדוע נענש דווקא בעונש זה.

בספרא בחקתי [פרשתא ב פרק ו (כו, כה)] נאמר: "והבאתי עליכם חרב נקמת נקם ברית - נקם בברית ונקם שאינו בברית. איזו היא נקם שאינו בברית? כגון סימוי עינים שסימו את עיני צדקיהו מלך יהודה". גם מדברי חז"ל אלו נראה שאכן עונש זה הוא עונש חריג, שאינו כתוב בתורה.

ה"קרבן אהרן" שם כתב: "יותר נכון לגרוס: 'איזהו נקם שהוא בברית? כגון סימוי עיניו של צדקיהו' - שמרד בנבוכדנאצר והפר הברית אשר כרת אתו. ויש נקם שאינו בברית, כגון סתם נקמה, דאז אין הנקמה כל כך גדולה, אבל הנקמה שהוא בשביל הפרת ברית - הנקמה גדולה מאד".

גם הגר"א שם גרס: "'איזהו נקם שהוא בברית', פירוש שהוא בשביל שלא שמר ברית שהיה ביניהם, ולכך הוא נוקם נקמה רבה, ומפרש: 'כגון סימוי עינים שסימו את עיני צדקיהו מלך יהודה'".

גם המלבי"ם שם כתב: "'נקמת נקם ברית' - הנקם שנוקם בעבור הפרת הברית הוא קשה יותר, כמו שהיה בצדקיהו, שנקם נבוכדנאצר ממנו על שהפר בריתו, ועור את עיניו. והיה נכון להגיה: 'איזו נקם שהוא בברית', אך גם במדרש ויקרא רבה פרשה ו גריס כן. וצריך לפרש: 'איזהו נקם שאינו בברית' - רוצה לומר הנוקם על שאינו בברית, היינו על שעבר הברית"¹⁶.

16. עיין גם ב"שפתי חכמים" על רש"י שם (כ"ו, כה).

על פי דבריהם ניתן להבין מדוע לא העניש מלך בבל את יהויקים בעונש זה, אף על פי שגם הוא מרד בו, אלא רק את צדקיהו, שכן צדקיהו לא רק מרד במלך בבל, אלא גם הפר את הברית והשבועה.

אך עדיין יש לשאול מצד ההנהגה האלוקית מדוע נענש צדקיהו דווקא בעונשים אלו, והרי המשנה בסוטה (פ"א, מ"ז; ח, ע"ב) אומרת: "במדה שאדם מודד בה מודדין לו". ואחר כך מפרטת המשנה (שם מ"ח; ט, ע"ב):

"שמשון הלך אחר עיניו, לפיכך נקרו פלשתים את עיניו. אבשלום התגאה בשערו, לפיכך נתלה בשערו. ולפי שבא על עשר פילגשי אביו, לפיכך נתנו בו עשר לונביות... ולפי שגנב שלושה גנבות: לב אביו ולב בית דין ולב ישראל, לפיכך נתקעו בלבו שלושה שבטים".

רואים שהמשנה חיפשה מידה כנגד מידה בעונשים החריגים הנוראים שנענשו אנשים שונים¹⁷. ומה מדה כנגד מדה אפשר למצוא בעונשים הנוראים שנענש צדקיהו?

1. הסבר הגמרא בבבא בתרא לסימוי עיניו של צדקיהו

עוד נראה להסביר את העונש של עיוורון עיניו של צדקיהו על פי הגמרא במסכת בבא בתרא (ג, ע"ב - ד, ע"א) שמספרת:

"הורדוס... קטלינהו לכולהו רבנו, שבקיה לבבא בן בוטא למשקל עצה מניה... יומא חד אתא ויתבי קמיה... אמר ליה: השתא מאי תקנתיה דההוא גברא? אמר ליה: הוא כבה אורו של עולם, דכתיב: כי נר מצוה ותורה אורי (משלי ו', כג), ילך ויעסוק באורו של עולם, דכתיב: יונהרו אליו כל הגוים (ישעיהו ב' ב). איכא דאמרי: הכי אמר ליה: הוא סימא עינו של עולם, דכתיב: זיהיה אם מעיני העדה (במדבר טו, כד), ילך ויתעסק בעינו של עולם, דכתיב: יהני מחלל את מקדשי, גאון עוונכם, מחמד עיניכם (יחזקאל כ"ד, כא)".

עולה מהגמרא שבית המקדש נקרא "מחמד עיניהם" של ישראל, ויעינו של עולם, וכיוון שצדקיהו גרם לחורבן בית המקדש, כמו שאמר לו ירמיהו (ל"ח, כג): "כי ביד מלך בבל תתפש ואת העיר הזאת תשרף באש", וכן אמרו חז"ל במדרש רבה (דברים ה', יא): "צדקיהו החריב בית המקדש", הרי שהוא גרם לעיוורון עיניהם של ישראל ועינו של עולם, ולכן נענש גם הוא בעיוורון עיניו.

עוד אמרו חז"ל במדרש רבה (איכה ב', יד):

"ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון – אמר ר' אלעזר: אל תהי פרשת

¹⁷ עיין גם בדרשות הר"ן בדרוש השלישי (עמודים מא-מב במהדורת מכון שלם, ירושלים תשל"ז) וב"שמירת הלשון" חלק ב פרשת וישב (בחלק מהדפוסים צויין שם פ"א ופ"ב).

נדרים קלה בעיניך, שעל ידי פרשת נדרים נהרגו סנהדרי גדולה של צדקיהו. ...מיד בא וישב בדפני של אנטוכיא, ויצאו סנהדרי גדולה לקראתו. כיון שראה אותם שהם כולם בני אדם של צורה גזר והוציאו להם קתדראות והושיבן, אמר להם: דרשו לי את התורה. מיד היו קורין פרשה ופרשה ומתרגמין אותה לפניו, וכיון שהגיעו לפרשת נדרים 'איש כי ידור נדרי' (במדבר ל', ג) אמר להון: אי בעי למהדר ביה, יכול או לאו? אמרו לו: ילך אצל חכם ומתיר לו את נדרו. אמר להם: דומה אני שאתם התרתם לצדקיהו השבועה שנשבע לי. מיד גזר והורידן לארץ... מה עשו להם? קשרו שערו בונבי סוסייהם והיו מריצין אותם מירושלם ועד לוד".

נמצאנו למדים ממדרש זה שצדקיהו היה אשם גם בהריגת חכמי ישראל, וכיון שחכמי ישראל נקראים "עיני העדה" של ישראל, כמו שאמרה הגמרא בבבא בתרא, הרי שהוא גרם לעיוורון עיניהם של ישראל, ולכן נענש גם הוא בעיוורון עיניו²⁰.

2. הסבר המלבי"ם להריגת בני צדקיהו ולסימוי עיניו

על הנבואה שאמר ירמיהו לצדקיהו: "זאת כל נשיך ואת בניך מוצאים אל הכשדים ואתה לא תמלט מידם, כי ביד מלך בבל תתפש ואת העיר הזאת תשרף באש" (ל"ח, כג) כתב המלבי"ם: "זאת כל נשיך ואת בניך מוצאים אל הכשדים לעשות בהם שפטים על שהם הסיתו אותך, כי לכן המית את בני צדקיהו. וגם אתה לא תמלט מידם - כי לכן עיוור את עיניו, על שלא ראה האמת, והלך בחושך". לפי המלבי"ם הריגת בניו של צדקיהו הייתה בגלל שהם הסיתו אותו, וסימוי עיניו היה בגלל שהלך בדרך לא נכונה, שבאופן מושאל נקרא דבר זה: "שלא ראה האמת והלך בחושך". יש לציין שמלשון המלבי"ם נראה שהסבר זה מתייחס רק לסיבתו של מלך בבל, אבל ניתן לומר שזו היתה הסיבה גם מצד ההשגחה האלוקית. אבל יש להעיר לגבי סימוי עיניו, שהביטוי: "שלא ראה

18. כעין זה כתב גם ה"בן יהודעי" שם.

19. א. כעין זה כתב גם ה"בן יהודעי" שם.

ב. עיין ב"עיון יעקב" שכתב שהילקוט כתב כן בשם אגדת שמואל, אבל המקור אינו באגדת שמואל, אלא בתנחומא ואתחנן א. [אמנם נראה שה"עיון יעקב" כתב כן בגלל שהציון האחרון בילקוט (במהדורה הרגילה) לפני מדרש זה הוא לאגדת שמואל (ואכן במהדורות החדשות של מוסד הרב קוק ושל מכון המאור צויין לתנחומא ואתחנן א)].

20. עין ב"חומת אנך" לחיד"א (ירמיהו ל"ט, ז) שכתב כעין זה בקיצור: "זאת עיני צדקיהו עור - כי הוא סיבה שנהרגו עיני העדה, הסנהדרין, בעבור שהתירו שבועת צדקיהו שהשביעו נבוכדנאצר, כמו שאמרו רז"ל".

האמת והלך בחושך" הוא רק ביטוי מליצי, ועוד שגם על יהויקים שמרד במלך בבל ניתן היה לומר: "שלא ראה האמת והלך בחושך", ואף על פי כן מלך בבל לא סימא את עיניו.

3. הסבר המהרש"א לסימוי עיניו של צדקיהו

ניתן לומר הסבר אחר לסימוי עיניו של צדקיהו על פי דברי המהרש"א על הגמרא בסוטה (י, ע"א). בגמרא שם נאמר: "תנו רבנן: חמשה נבראו מעין דוגמא של מעלה [רש"י: נשתנו מן התחתונים לתפארת], וכולן לקו בהן: שמשון בכחו, שאול בצוארו, אבשלום בשערו, צדקיה בעיניו, אסא ברגליו... צדקיה בעיניו, דכתיב: ואת עיני צדקיהו עורי (מל"ב כ"ה, ז). כתב רש"י שם: "צדקיהו בעיניו - לא ידענא מנלן דנשתנה לשבח". ופירש המהרש"א שם: "ונראה לפרש בצדקיהו על פי מה שאמר הכתוב: וכל אנשי המלחמה דרך שער בין החומות יסי וגוי (מל"ב כ"ה, ד) ומפרש במדרש והביאו רש"י בסוף ספר מלכים (שם): "מערכה כוללת מצינו עד ערכות יריחו, וזכרנו לו דרך המערכה, והקצ"ה זימן לצי וכו' ולכדוהו וכו' עיין שם, והשתא מדסמך עלמו לזרוח כלילה וצמערב, הרי היו לו עינים לראות מעין דוגמא של מעלה שרואה בחושך"¹⁸. ניתן לומר על פי דבריו שחטא מרידתו של צדקיהו נבע בין השאר מיכולת ראייתו המיוחדת, שעליה סמך צדקיהו שיוכל להימלט דרך המערה, ולכן נענש דווקא בעיניו. אמנם בכך לא מוסבר מדוע נענש בשחיטת בניו לעיניו.

4. הסבר ה"עיון יעקב" להריגת בניו של צדקיהו

על הריגת בניו של צדקיהו לעיניו ניתן לומר על פי מה שכתב בפירוש "עיון יעקב" שם בסוטה: "עיון בילקוט סוף מלכים ב' דכתב: ואת עיני צדקיהו עורי - זה אחד משבעה שנדמו לאדם הראשון: צדקיהו בעיניו, ונעצו בעיניו לונביות של ברזל ולא נתעוורו עיניו, עד ששחטו את בניו ובכה, שנאמר: וישחט מלך בבל את בני צדקיהו וסמך ליה: ואת עיני צדקיהו עורי (ירמיהו ל"ט, ו-ז)¹⁹. לפי זה ניתן לומר שהריגת בניו הייתה חלק מהעונש של עיוורונו, אך אין הדברים מספיק מרווחים. ועד הסבר ניתן לומר, שכיוון שצדקיהו גרם למות רבים מבני ישראל במרידתו במלך בבל, נהרגו גם בניו לעיניו.

ג. צדקותו של צדקיהו

כאמור, במקומות רבים אמרו חז"ל שצדקיהו היה צדיק:
 1. במסכת שבת (קמט, ע"ב) אמרו: "צדקיהו צדיקא... דאמר רב יהודה אמר רב: בשעה שביקש אותו רשע [נבוכדנאצר] לעשות לאותו צדיק כך...".

2. במסכת הוריות (יא, ע"ב) אמרו: "תנו רבנן: הוא שלום הוא צדקיהו, ולמה נקרא שמו שלום? שהיה משולם [בעין יעקב הגירסא היא: מושלם] במעשיו"²¹. פירש רש"י: "לדליק גמור כוה, בעל מעשים טובים".
3. במסכת מועד קטן (טז, ע"ב) אמרו: "כיוצא בדבר אתה אומר: וישמע עבד מלך הכושי" (ירמיהו לח, ז), וכי כושי שמו? והלא צדקיה שמו! אלא מה כושי משונה בעורו, אף צדקיה משונה במעשיו". פירש רש"י: "לדיק גמור"²².
4. במסכת סוכה (נב, ע"ב) אמרו: "והיה זה שלום, אשור כי יבוא בארצנו, וכי ידרוך בארמנותינו, והקמנו עליו שבעה רועים ושמנה נסיכי אדם (מיכה ה', ד). מאן נינהו שבעה רועים? דוד באמצע, אדם שת ומתושלח מימינו, אברהם יעקב ומשה בשמאלו. ומאן נינהו שמנה נסיכי אדם? ישי ושאל ושמואל, עמוס וצפניה צדקיה, ומשיח ואליהו". עולה שצדקיהו הוא משמונה האנשים הצדיקים שיבואו לעתיד לבוא, שכוללים את אליהו הנביא ומשיח צדקנו!
5. במסכת ערכין (יז, ע"א) אמרו: "דאמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי: מאי דכתיב 'בראשית ממלכות יהויקים מלך יהודה' (ירמיהו כ"ו, א), 'בראשית ממלכות צדקיהו מלך יהודה' (ירמיהו כ"ו, א)"²³? [רש"י: מאי שנא דכתיב ציכויקים ולדיקו? 'בראשית?'] ביקש הקב"ה להחזיר את העולם לתוהו ובהו [רש"י: לפי שציקש הקצ"ה לכפוך מעשה ברעשית צימיס] בשביל יהויקים, כיוון שנסתכל בדורו נתישבה דעתו. ביקש הקדוש ברוך הוא להחזיר את העולם לתוהו ובהו מפני דורו של צדקיהו, כיון שנסתכל בצדקיהו נתישבה דעתו! המהרש"א שם הפנה לדבריו בסנהדרין (קג, ע"א) ושם כתב: "נסתכל בצדקיהו ונתקררה דעתו - כדאמרינן (יומא לח, ע"ב) דבשביל צדיק אחד נברא
21. וכן אמרו במסכת כרתות (ה, ע"ב) ושם הגירסא: "שהיה שלם במעשיו". אמנם ב"שיטה מקובצת" שם על הדף (אות יז) גרס כמו בהוריות: "שהיה משולם במעשיו".
22. עיין שם בגמרא שאמרה לפני כן: "ויידבר דוד להי את דברי השירה הזאת ביום הציל הי' אותו מכף כל אויביו ומכף שאולי (שמואל ב' כ"ב, א) - אמר לו הקב"ה לדוד: דוד, שירה אתה אומר על מפלתו של שאול? אלמלי אתה שאול והוא דוד איבדתי כמה דוד מפניו. היינו דכתיב: ישגיון לדוד אשר שר להי על דברי כוש בן ימיני (תהלים ז, א), וכי כוש שמו? והלא שאול שמו! אלא מה כושי משונה בעורו, אף שאול משונה במעשיו. כיוצא בדבר אתה אומר: 'על אודות האשה הכושית אשר לקחי' (במדבר י"ב, א), וכי כושית שמה? והלא ציפורה שמה! אלא מה כושית משונה בעורה, אף ציפורה משונה במעשיה". ואחרי הדיון בצדקיהו הוסיפה: "כיוצא בדבר אתה אומר: 'הלא כבני כושיים אתם לי בני ישראל' (עמוס ט, ז), וכי כושיים שמן? והלא ישראל שמן! אלא מה כושי משונה בעורו, אף ישראל משונן במעשיו מכל האומות".
23. החלק השני של המשפט הוא על פי ה"שיטה מקובצת" שם על הדף באות ב, וכן מוכח ברש"י המובא בסמוך שגרס כך, וכן הוא במקבילה במסכת סנהדרין (קג ע"א), וכך מובן יותר המשך הגמרא.

עולם, שנאמר: יוצדיק יסוד עולם (משלי י, כה). בגמרא זו כתוב שצדקיהו הציל את כל העולם בזכותו ועליו נאמר: "יוצדיק יסוד עולם"²⁴!

6. התנסי בגיטין (לה, ע"ב ד"ה "ליחוש") כאשר דנו לגבי היתר שבועה של אדם שנשבע בפני אדם מסוים, האם בדיעבד השבועה מותרת גם אם לא התירו בפניו, כתבו: "ויש לומר דבדיעבד אם הפר מופר, תדע מדסמך צדקיהו, שהיה חסיד גמור על מה שהתירו לו הסנהדרין שלא בפני נבוכדנאצר".

7. גם מהפסיקתא רבתי כו (קכט, ע"ב) עולה שצדקיהו היה צדיק, שכך נאמר שם: "בשעה שבא נבוכדנאצר להגלות אותם גלות ראשונה, גלות יכניה, חזרו רחמיו של נבוכדנאצר עליהם. ענה ואמר: יש לכם מזרעו של יאשיהו ואמליכנו עליכם? ושם היה מתניה בן יאשיהו. ענה נבוכדנאצר ואמר לו: מה שמך? חשב מתניה בלבו: הריני מוציא את שמי צדקיהו, כדי שיצאו ממני צדיקים"²⁵.

24. עיין ב"בן יהודע" בסנהדרין שם ששאל: "אף על גב דאכתי דורו של יהויקים, שהם החרש והמסגר קיימי בבבל, וכיון דאהנו מעיקרא, בזמן יהויקים לקיום העולם, אמאי לא אהני השתא?" ותירץ: "נראה לי אהנו מעיקרא משום דהו קיימו בארץ ומקיימים מצוות התלויות בארץ, מה שאין כן עתה שגלו לחוץ לארץ, דחסייר מינייהו טובא. וגם כל הדר בחוץ לארץ כמי שאין לו אלוה, לכן מדת הדין מקטרגת דלא להני זכותיהו". [ועיין גם בספר "כסאות למשפט" על מסכת סנהדרין כאן (לרב שמואל טוביה שטערן, ירושלים תשי"ס)].

עוד שאל ה"בן יהודע" שם: "ברם עדיין קשה: והא הוה קאים ירמיהו הנביא עליו השלום בארץ ישראל! וכי צדקיהו עדיף מן ירמיהו הנביא עליו השלום?! ותירץ: "ונראה לי דודאי ירמיהו הנביא עליו השלום עדיף מצדקיהו, שהיה נביא ד' וצדיק גמור וחסיד גדול, אך יש לו דין יחיד, מה שאין כן צדקיהו היה מלך, דחשיב כרבים, והוא כנגד כולם, דכתיב במלך: ילעשות משפט עבדו ומשפט עמו ישראל דבר יום ביומו (מלכים א' ח', נט ועיין במסכת ראש השנה ח, ע"ב), ולכן לענין זה של הגנה על העולם מהני זכות צדקיהו יותר, כיון דדין רבים יש לו".

25. א. הפסיקתא דרשה את הפסוק "וימלך מלך בבל את מתניה דדו ויסב את שמו צדקיהו" (מלכים כ"ד, יז), שהמלה "ויסב" מתייחסת למתניה, שהוא המושא, הקרוב לפועל שבפסוק, ולא למלך בבל, שהוא נושא הפסוק. ועיין במסכת הוריות (יא, ע"ב) ובמסכת כריתות (ה, ע"ב) שם דרשו שהמלה "ויסב" מתייחסת למלך בבל, וכך אמרו שם על צדקיהו: "ומה שמו? מתניה שמו, שנאמר: וימלך מלך בבל את מתניה דודו תחתיו, ויסב את שמו צדקיהו" (מלכים ב' כ"ד, יז). אמר ליה: י-ה יצדיק עליך את הדין אם תמרוד בי (שנאמר: ויבאהו באלה) וכתוב: "וגם במלך נבוכדנאצר מרד, אשר השביעו באלקיס" (דברי הימים ב' ל"ו, יג).

ב. עיין שם בפסיקתא שהמשיכה: "ולא היה יודע שבימיו הקביה מצדיק את הדין על ביהמ"ק ששרף באש". לפי זה עולה שהיו שלש כוונות שונות בקריאת שם זה: של צדקיהו, של מלך בבל ושל הקביה.

ג. עיין בפירוש "תפארת ישראל" למשניות שקלים פ"ו, מ"א ב"בעז" (אות א בסופה) שכתב: "צדקיהו כי צדיק היה [כערבין דף יז, ע"א], והצדיק דין שמים עליו לומר: 'צדיק הוא כי פיהו מריתי' (איכה א, יח)". יש להעיר על דבריו שבגמרא בתענית (כב, ע"ב) ובמדרש רבה באיכה (א, נג) אמרו שפסוק זה אמר יאשיהו, ואכן העיר על כך ה"תפארת יעקב" על המשניות, ועוד העיר שבגמרא בהוריות הסבירו: "י-ה יצדיק עליך את הדין אם תמרוד בי".

8. עוד אמרו שם בפסיקתא (קל, ע"א): "אמר לו ירמיהו: ולא עוד אלא שנקרא שמך צדקיהו, שאתה אדם צדיק"²⁶.

נראה להביא מקור לדברי ה"תפארת ישראל" במה שכתב: "והצדיק דין שמים עליו" [בלא הראיה מהפסוק] מהירושלמי בשקלים (פ"ו, ה"א) שאמר: "צדקיהו - שצידק עליו מדת הדין". ואמנם "קרבן עדה" הסביר את הירושלמי על פי הבבלי בהוריות (יא, ע"ב) ובכרתות (ה, ע"ב): "שצידק עליו - נבוכדנאצר את הדין ואמר לו: י-ה יצדיק עליך את הדין אם תמרוד בי, ולכך קרא שמו צדקיהו". אבל אפשר שה"תפארת ישראל" למד שהירושלמי חולק על הבבלי וסובר שצדקיהו הצדיק על עצמו את הדין.

אמנם העיר ה"יפה מראה" על הירושלמי כאן שהפסוק אומר: "וימלך מלך בבל את מתניה דדו ויסב את שמו צדקיהו" (מלכים כ"ד, יז), ומשמע שהמלה "ויסב" מתייחסת למלך בבל, אבל כבר נתבאר בסעיף א שהפסיקתא הסבירה שהמלה "ויסב" מתייחסת למתניה, שהוא המושא, הקרוב לפועל שבפסוק, ולא למלך בבל, שהוא נושא הפסוק, וכך ניתן לומר גם דעת הירושלמי. אלא שצריך להוסיף לפי זה שצדקיהו נקרא כך על שהצדיק עליו את הדין כבר בשעה שהומלך על ידי מלך בבל, ולא כפי שנראה לכאורה שהצדיק עליו את הדין על העונשים הנוראים שקיבל באופן אישי ועל חורבן ירושלים והמקדש.

ד. עיין ב"ידעת מקרא" (מל"ב כ"ד, יז) שכתב בשם ר' מאיר מדין שצדקיהו "ביקש בהסתבט שמו לרמוז לנבואת ירמיהו על השם שינתן למלך הראוי: יהי צדקניו (ירמיהו כ"ג, ו; ל"ג, טז)".

26. א. אולי ניתן להוכיח שצדקיהו היה צדיק גם מדברי ה"טור" וה"שולחן ערוך" ב"אורח חיים" סימן תק"פ [ומקורו ב"הלכות גדולות" בשם מגילת תענית פרק הצומות]: "אלו הימים שאירעו בהם צרות לאבותינו וראוי להתענות בהם: ...בז' במרחשון עוורו עיני צדקיהו ושחטו בניו לעיניו". ממה שקבעו צום על עונשו של צדקיהו משמע שהיה צדיק! אבל יש לדחות ששם מוזכר גם התאריך שבו מתו מוציאי דבת הארץ רעה שהיו רשעים! ועיין שם ב"בית יוסף" וב"בית חדש" על ה"טור, וב"באר הגולה" וב"משנה ברורה" על ה"שולחן ערוך" שאכן הקשו מדוע יש לצום ביום שמתו הרשעים הללו. ועיין עוד בהוספות הנצי"ב ל"העמק דבר" במדבר י"ד, כז.

ב. עיין במדרש שוחר טוב תהלים קמ"ט: "לעשות נקמה בגוים (תהלים קמ"ט, ז) ... אמר הקב"ה: 'אשרי שישלם לך את גמולך' (תהלים קל"ז, ח), ומה גמלו להם לישראל! זאת עיני צדקיהו עור ויאסרהו בנחשתים' (מלכים ב' כ"ה, ז), וגם אני כך אעשה להם, שנאמר: 'ונכבדיהם בכבלי ברזל' (תהלים קל"ט, ח). אמר הקב"ה: מה הם סבורים, ששכחתי מה שעשו! כתובה היא לפני, שנאמר: 'לעשות בהם משפט כתוב' (שם, ט). ואיזהו משפט כתוב? יהנה היום בא בוער כתנור' (מלאכי ג', יט), וכתוב: 'ויצאו וראו בפגרי האנשים' (ישעיהו ס"ו, כד). 'לעשות בהם משפט כתוב'. ואיזהו משפט כתוב? 'יתמו חטאים מן הארץ' (תהלים ק"ד, לה), לכך נאמר: 'לעשות בהם משפט כתוב'. ממה שציין המדרש דווקא את צדקיהו שנאסר בנחשתיים, ולא ציין גם את מנשה ויהויקים שנאסרו בנחשתיים (דבה"יב ל"ג, יא ול"ו, ז) אולי ניתן להוכיח שהמדרש סובר שצדקיהו היה צדיק, ולכן הקב"ה ינקום בגויים דווקא על מה שעשו לו, ולא על מה שעשו למנשה ויהויקים שהיו רשעים (עיין לקמן לגבי חטאי יהויקים). ואין לדחות שהמדרש הביא דווקא את צדקיהו בגלל שהוא נענש בעונשים נוספים: ששחטו את בניו לעיניו ועוורו את עיניו, שהרי המדרש כלל לא ציטט את הפסוק שהזכיר את שחיטת בניו, וגם לא התייחס לעוורון עיניו לגבי העונש שה' יעניש את הגויים, אלא אמר רק: 'וגם אני כך אעשה להם, שנאמר: 'ונכבדיהם בכבלי ברזל'".

* מפאת אורכו של המאמר, יבוא חלקו השני בחוברת הבאה ("שמעתיך" 162) בעה"ת ועם הקוראים הסליחה - **המערכת**.